

QUICK SCAN CULTUURHISTORISCHE WAARDEN PLANGEBIED JAAGPAD

Versie 24/3/2003, met aanpassingen in het begin (Algemeen) en aan het eind (Overzicht afzonderlijke panden). Vervangt concepttekst 25/6/2002

Algemeen: een dijk, een waterweg en een strook buitendijks land

Het plangebied Jaagpad ligt aan de noordoostzijde van de Alkmaarse binnenstad. Ofschoon gelegen buiten de bebouwde kom, behoort dit gebied al heel lang tot de Vrijheid van Alkmaar, dat wil zeggen dat het gaat om landelijk gebied dat al heel lang valt onder de jurisdictie van Alkmaar.

De ontwikkelingen in het plangebied worden van oudsher bepaald door twee oude historisch-geografische elementen: de Westfriese Omringdijk met aan de zuidzijde daarvan een brede waterweg. Dat water heette eertijds het Zeglis. In de eerste helft van de 19de eeuw ging het deel uitmaken van het Noordhollands Kanaal.

Tussen Omringdijk en waterweg ligt al heel lang een derde oude historisch-geografisch element: een strook buitendijks land. Die strook is aan de oostzijde smal, maar hoe dichter men bij de stad komt, hoe breder die strook wordt.

Alle drie de elementen: de Omringdijk, de waterweg en het buitendijkse land zijn nog steeds goed te herkennen.

Wat betreft de dijk: de Westfriese Omringdijk is een uit de middeleeuwen stammende dijk rond West-Friesland die inmiddels in zijn geheel tot provinciaal monument is verklaard.

Wat betreft het buitendijkse land: het zal in eerste instantie door aanslibbing tot stand gekomen zijn. In de eerste helft van de 19de eeuw werd het door aanplemping verbreed. Deze verbreding hing samen met de aanleg van het Noordhollands Kanaal.

In de loop van de tijd raakte het plangebied geleidelijk aan bebouwd, het eerst aan de zuidzijde, op het buitendijkse land. Verschillende panden staan in de zogeheten 'Gele Lijst' (Overzicht Monumentale bebouwing Gemeente Alkmaar, uitgave Afd. Monumentenzorg en Archeologie van de Gemeente Alkmaar, derde druk 2001) opgenomen als 'karakteristiek pand'.

Eind 16de eeuw: begin bebouwing buitendijks land, begin industriële bedrijvigheid

Op de kaarten van Alkmaar en omgeving van Jacob van Deventer (ca. 1560) en Lourensz, Pietersz. (ca. 1573) is het desbetreffende deel van de Westfriese Omringdijk en het buitendijkse land goed te zien. Het buitendijkse land is op hun kaarten nog niet van bebouwing voorzien.

Ook op de kaart van de beroemde Alkmaarse kaartmaker Cornelis Drebbel uit 1597 zijn het desbetreffende deel van de Westfriese Omringdijk en het buitendijkse land duidelijk te zien, echter daar niet goed op schaal getekend.

Op Drebbels kaart wordt voor het eerst getoond hoe het westelijk deel van het buitendijks land (dat wil zeggen het gedeelte het dichtst bij de binnenstad) toen reeds voor industriële doeleinden gebruikt werd. Zo is er op de meest westelijke hoek, juist buiten de stad, een grote scheepswerf te zien, terwijl er meer naar het oosten een tweede, kleinere scheepswerf ligt. Beide scheepswerven bestonden nog ca. 1830.

Verder zijn er op Drebbels kaart een molen (die er vermoedelijk maar kort gestaan heeft) en enkele blekerijen. Tussen al die bedrijvigheid in treft men op de kaart ook enkele huizen met siertuinen aan. Die combinatie van industriële bedrijvigheid en huizen met siertuinen lijkt voor ons in de 21ste eeuw op het eerste gezicht een merkwaardige, maar dat was langs de

hoofdwaterwegen eertijds heel gebruikelijk, niet alleen aan het eind van de 16de eeuw, maar ook in de 17de eeuw en 18de eeuw heel gebruikelijk. De panden met de siertuinen kunnen herbergen geweest zijn of woningen van de eigenaren van de bedrijven of buitenplaatsen/buitenplaatsjes (dat dient in dit geval nog te worden uitgezocht).

Voor wat betreft de scheepswerf op de westhoek. Hoe die werf er aan het eind van de 18de eeuw uitzag, blijkt uit een tekening van 1788, vervaardigd door de bekende topografische kunstenaar H. Tavenier.

Het verdient aanbeveling om, alvorens op dit buitendijkse terrein te gaan bouwen, eerst archeologisch onderzoek te doen. Dit kan meer licht werpen op de industriële en andere bedrijvigheid van weleer.

17de en 18de eeuw: bouw van Schermerpoort, Schermerbrug, Schermerhek, aanleg Schermerweg en keibestrating

Na de droogmaking van de Schermer in 1634 kreeg men behoefte aan een meer rechtstreekse landverbinding tussen de stad en de nieuwe polder. Wie immers via de bestaande weg over de Omringdijk van de Schermer naar de binnenstad wilde, moest oorspronkelijk een omweg volgen, tot aan de Friese brug en de daarbij horende Friese poort. In de nieuwe situatie werd er een nieuwe doorgang gemaakt in de stadswal: de Schermerpoort (1639). Tevens werd er tussen het Heiligland en de Omringdijk (die immers onder de naam Oudorperdijkje naar het noorden afbuigt) een oost-west lopend verbindingstracé aangelegd. De gehele weg (het oude dijkgedeelte en het nieuwe verbindingstuk) werd vervolgens als Schermerweg aangeduid, een benaming die ook al voorkomt op de kaart van De Wit (naar Blaeu) uit ca. 1650.

Daarnaast komt men in oude stukken ook wel de straatnaam Steeweg tegen. Deze benaming zinspeelt op het feit dat de route, die gold als een belangrijke verkeersweg, al in 1657 bestraat werd. Daarbij werd begonnen vanaf de Schermerpoort. Als bestratingmateriaal werden keien toegepast.

De eerste Schermerpoort (1639) was een tijdelijk bouwsel van hout. In 1658 werd het tijdelijke bouwsel vervangen door een definitieve poort van steen. Deze 17de-eeuwse stadspoort is in 1853 gesloopt. Maar het bijbehorende Schermerhek met het fraaie beeldhouwwerk, dat in 1712 zijn definitieve vorm kreeg, bleef tot op de dag van vandaag bestaan en werd op de Rijksmonumentenlijst geplaatst.

Tussen de Schermerpoort en het Schermerhek lag oorspronkelijk een houten ophaalbrug (van het bekende Alkmaarse model met houten hameipoort, een model dat nog overal in de binnenstad te zien is). Deze ophaalbrug is verdwenen en vervangen door een vaste stenen brug met ijzeren balusterhekken naar historisch model.

1818-1824 Aanleg Noordhollands Kanaal, verbreding buitendijks land, aanleg Kanaaldijk met jaagpad

De aanleg van het Noordhollands Kanaal bracht voor het plangebied Jaagpad een reeks van veranderingen met zich mee. Zo werd het buitendijkse land door aanplanning iets verbreed, zodat er een mooie oeveraansluiting verkregen kon worden met de oevers van het aangrenzende gebied van het Schermereiland (met name van 't Hondsbosch en 't Veneetse Eiland).

Het geheel werd van een nieuwe, doorlopende waterkering voorzien: de Kanaaldijk. Die nieuwe, lage dijk bood mogelijkheden voor de aanleg van een jaagpad. Het is dit 19de-eeuwse jaagpad dat aan het Plangebied Jaagpad zijn naam heeft gegeven.

Door de verbreding van het buitendijkse land en de aanleg van de Kanaaldijk verloren de twee oude scheepswerven echter hun directe contact met de hoofdvaarroute. Daarom werden in de dijk ter hoogte van de twee werven twee bruggen aangelegd.

Ca. 1900/ begin 20ste eeuw: woonhuisbebouwing vlak buiten de Schermerpoort

Rond 1900 verdween de industriële bedrijvigheid in de zone het dichtste bij de stad. Daarvoor in de plaats verrees aan de zuidzijde van de Schermerweg, vanaf het eind van de 19de eeuw een vrijwel aaneengesloten lintbebouwing van eengezinswoningen met voortuinen met halfhoge ijzeren hekjes. Deze bebouwing loopt door tot even voorbij het Oudorperdijkje. Het gaat om een reeks panden die op de 'Gele Lijst' staan aangeduid als karakteristieke panden. De eerste woningen laten een doorlopende houten lijst zien, de latere topgevels met een aardige houten afwerking (makelaars, windveren enz.). Het was het timmermansbedrijf van Van Latum dat hier veel gebouwd heeft. Van Latum zelf was gevestigd aan de noordzijde van de weg, vlak buiten de Schermerpoort. Aan deze noordzijde staat overwegend wat jongere bebouwing, in Amsterdamse School stijl. Ook hier is Van Latum werkzaam geweest. Ook hier gaat het om een reeks panden die op de 'Gele Lijst' staan aangeduid als karakteristieke panden.

Voorbij het Oudorperdijkje: industriële bedrijvigheid in de 20ste eeuw

Voorbij het Oudorperdijkje verandert de bebouwing van karakter. Hier bleef op het oude buitendijkse gebied steeds allerlei industriële activiteit bestaan. Tot de belangrijke bedrijven die jarenlang grote bedrijventerreinen aan het water hadden, behoren o.a. die van de bouwmaterialenhandel Stoel (later: Stoel van Klaveren) en de Alkmaarse Meelfabriek. Wat er tot voor kort op hun terreinen nog aan industriële bebouwing stond, stamde uit de 20ste eeuw.

Een van de markante overblijfselen die nog steeds overeind staat is de hoge fabrieksschoorsteen van de bekende Alkmaarse Wasserij Krom, met karakteristieke witzwart geblokte band. De schoorsteen uit 1957 vervangt een oudere. Langs de weg is in een modern pand een oude "eerste steen-gedenkplaat" ingemetseld. Het gaat om een eerste steen die op 1 juli 1909 werd gelegd door Anne Marie en Pieter Simon Krom.

Collega Gonna de Reus verzamelde enkele jaren geleden wat gegevens over het bedrijf en de schoorsteen (informatie is al afzonderlijk gegeven).

Het is de bedoeling dat deze voor Alkmaar bijzondere fabrieksschoorsteen blijft staan, ter herinnering aan het industriële karakter van dit gebied, en opgenomen wordt in de nieuwbouwplannen. Uitgangspunt daarbij is dat het handhaven van een dergelijk markant element uit het verleden de herkenbaarheid van het gebied verhoogt en daarmee de aantrekkelijkheid.

Bekeken moet worden, of ook de gedenkplaat een plekje kan krijgen in de nieuwbouw.

Een boerderij in het buitendijkse gebied

Een ander opmerkelijk pand in de buitendijkse strook land is het grote pand Schermerweg 86 (een karakteristiek pand), gebouwd in neorenaissance stijl (1902): het woonhuisgedeelte van een grote boerderij (de schuur is afgebroken). Dat woonhuisdeel is op luxueuze wijze opgetrokken, met muurwerk in diverse kleuren steen en een monumentale ingangsportiek met stucwerk.

Het verdient aanbeveling om ook dit pand op te nemen in de nieuwbouwplannen.

De vroeg 20ste-eeuwse woonhuisbebouwing aan de noordzijde van de Schermerweg

Aan de noordzijde van de weg bevindt zich voorbij het Oudorperdijkje enige bebouwing die deels bestaat uit vrijstaande woningen, deels uit twee woningen onder een kap. Daaronder Schermerweg 25 (Vredewens, 1909) en Schermerweg 29, beide in late Jugendstil.

Voorts moeten genoemd nr. 37 en nr. 39, twee woningen onder een kap, in late Amsterdamse School stijl, en huis nummer 41, in dezelfde stijl. Al deze panden staan op de 'Gele Lijst' geregistreerd als karakteristieke panden.

Carla Rogge, Afd. Monumentenzorg en Archeologie van de Gemeente Alkmaar,
Juni 2002/ maart 2003.

OVERZICHT AFZONDERLIJKE PANDEN IN PLANGEBIED JAAGPAD

Schermerweg

nr. 2-66: aardige rij panden ca. 1880-1900.

nr. 2-12: rijtje lijstgevelpanden, hoekpand nr. 2 heeft Amsterdamse School winkelpui, waarvan horizontale roeden bovenlichten over zijn.

nr. 14-22: rijtje puntgevelpanden, met windveren met snijwerk (type accolade motief) langs windveren

nr. 24: mansarde tuitgevel

nr. 26-30: rijtje puntgevels, waarvan nr. 28 met bijzonder snijwerk (windveren met getrapte indeling met diamantkoppen).

nr. 32-38: rijtje mansarde tuitgevels, siermetselwerk (rood-geel) langs mansarderand.

nr. 40-46: rijtje gevels, nr. 42 met mooi houtwerk in de top, 44 en 46 met ijzeren tuinhek.

nr.48 : met bijzondere houten top.

nr. 50-52: gevels.

nr. 54-66: rij gevels, afwisselende vorm (punt met houtwerk en punt tussen stenen pinakels).

nr. 74 schoorsteen van wasserij Klok (let op gevelsteen, eerste steen 1909 gelegd door Anne Marie en Pieter Simon Krom).

nr. 86: woonhuis uit 1902, neorenaissance stijl met houten chalet-afwerking aan de top, voorheen woonhuis van grote boerderij

overzijde; ander karakter, daar veel Amsterdamse School panden en wat Jugendstil (25 en 29).

nr. 1 (vrijstaand pand)

nr. 9-11-13-15-17-19

nr. 21 (glas-in-loodramen en mansarde puntgevel)

nr. 23 (glas-in-loodramen en mansarde puntgevel)

nr. 25 Vredewens, vrijstaande Jugendstil panden (type: rentenierswoning), 1909, met rode tuile du nord en brede portiek met stucwerk

nr. 29 vrijstaand Jugendstil pand (type rentenierswoning).

nr. 37 (helft van dubbel woonhuis, paraboolraam, Amsterdamse School)

nr. 39 (helft van dubbel woonhuis, paraboolraam, Amsterdamse School)

nr. 41 (vrijstaand huis, late Amsterdamse School)

nr. (laatste huis) huisnummer/ Amsterdamse School

Let speciaal op **Schermerweg 86*** : groot vrijstaand pand op terrein Alkmaarse meelfabriek. 1902 gedateerd. Met stucwerk portiek (vak, cirkel, vak), fraai houtwerk in top en bijzondere dubbele deuren (met kruisroeden bovenin) naar bijzonder balusterbalkon, fraaie metselwerk (muizetanden in diverse afmetingen), verschillende kleuren metselwerk, geel en grijze kunststeen

Carla Rogge